

DAGENS FRÅGOR

Stockholm juni 1950.

Riksbanksfullmäktiges ordförande. Landshövding Conrad Jonsson, som efter envoyén Hammarskjölds avgång hösten 1948 är bankofullmäktiges ordförande, har nu gjort en säregen extratur. För någon månad sedan avsåde han sig ordförandeskapet. Det förekom en hel del gissningar om vem regeringen skulle utse i stället för herr Jonsson, men det enda påtagliga, som framkom, var att regeringen befann sig i svår kandidatnöd. Det var icke lätt att finna någon kapacitet, som ville bära ansvaret för penningpolitiken i det blåsväder, som befaras efter höstvalen. Den som hade de starkaste personliga ambitionerna, nämligen herr Hall, kunde av uppenbara skäl icke ifrågakomma. Tills vidare har saken klarats av genom att herr Jonsson återtagit sin avskedsansökan, och en spänd förväntan har sålunda upplösts i intet.

Svensk Tidskrift har påtalat det otillfredsställande förhållandet, att under rådande statsdirigering av hela ekonomin riksbanken icke tillåtits fullgöra sin i grundlagen tillagda uppgift att upprätthålla ett sunt penningväsende med de medel, varöver banken förfogar, främst räntan. Det är en orimlig begäran, att bankofullmäktige skola tvingas att bära ansvaret för en annan myndighets dvs. finansdepartementets politik. Både herrar Rooth och Hammarskjöld på sin tid vägrade att finna sig häri och avgingo. Den logiskt oundvikliga följden av de politiska förhållandena drog Svensk Tidskrift därför i sitt förslag, att finansministern själv borde träda fram och som fullmäktiges ordförande bära ansvaret för *sin* politik. I alldeles särskild grad motiverat var detta, så länge hr Wigforss var finansdepartementets chef och i praktiken bestämde riksbankens räntepolitik. Visserligen är det för närvarande mot lagen, att ett statsråd är bankofullmäktig, men en föreskrift både bör och kan ändras, om förhållandena nödvändiggöra detta. Detta är en följd av utvecklingens krav på en samstämmig ekonomisk politik i levnadskostnadsindex' tecken, icke ett diktat av önskan att koncentrera blåsvädet på finansministern. Ur en lång rad synpunkter är det raka motsatsen till önskvärt att samla all ekonomisk makt till finansdepartementet. Men hur komma ur dilemmat?

Högern företräder konsekvent den ståndpunkten, att räntevapnet bör återges bankofullmäktige, och räntan åter göras rörlig. Till den ändan framfördes förra året motionsledes ett förslag att stärka det fackmannamässiga inslaget i fullmäktige, varigenom ansvarets tyngd vid övergång till rörlig ränta i viss mån skulle kunna avlastas de politiska ledamöterna. Förslaget fälldes givetvis, förmodligen delvis till följd av bristande insikt om hur svårt det är att få räntevapnet allmänt accepterat igen efter det olyckliga missgreppet 1948. Måhända var det också ur andra synpunkter svårt att genomföra och att få det

DAGENS FRÅGOR

Stockholm juni 1950.

Riksbanksfullmäktiges ordförande. Landshövding Conrad Jonsson, som efter envoyén Hammarskjölds avgång hösten 1948 är bankofullmäktiges ordförande, har nu gjort en säregen extratur. För någon månad sedan avsåg han sig ordförandeskapet. Det förekom en hel del gissningar om vem regeringen skulle utse i stället för herr Jonsson, men det enda påtagliga, som framkom, var att regeringen befann sig i svår kandidatnöd. Det var icke lätt att finna någon kapacitet, som ville bära ansvaret för penningpolitiken i det blåsväder, som befaras efter höstvalen. Den som hade de starkaste personliga ambitionerna, nämligen herr Hall, kunde av uppenbara skäl icke ifrågakomma. Tills vidare har saken klarats av genom att herr Jonsson återtagit sin avskedsansökan, och en spänd förväntan har sålunda upplösts i intet.

Svensk Tidskrift har påtalat det otillfredsställande förhållandet, att under rådande statsdirigering av hela ekonomin riksbanken icke tillåtits fullgöra sin i grundlagen tillagda uppgift att upprätthålla ett sunt penningväsende med de medel, varöver banken förfogar, främst räntan. Det är en orimlig begäran, att bankofullmäktige skola tvingas att bära ansvaret för en annan myndighets dvs. finansdepartementets politik. Både herrar Rooth och Hammarskjöld på sin tid vägrade att finna sig häri och avgingo. Den logiskt oundvikliga följderna av de politiska förhållandena drog Svensk Tidskrift därför i sitt förslag, att finansministern själv borde träda fram och som fullmäktiges ordförande bära ansvaret för *sin* politik. I alldeles särskild grad motiverat var detta, så länge hr Wigforss var finansdepartementets chef och i praktiken bestämde riksbankens räntepolitik. Visserligen är det för närvarande mot lagen, att ett statsråd är bankofullmäktig, men en föreskrift både bör och kan ändras, om förhållandena nödvändiggöra detta. Detta är en följd av utvecklingens krav på en samstämmig ekonomisk politik i levnadskostnadsindex-tecken, icke ett diktat av önskan att koncentrera blåsvädet på finansministern. Ur en lång rad synpunkter är det raka motsatsen till önskvärdt att samla all ekonomisk makt till finansdepartementet. Men hur komma ur dilemmat?

Högern företräder konsekvent den ståndpunkten, att räntevapnet bör återges bankofullmäktige, och räntan åter göras rörlig. Till den ändan framfördes förra året motionsledes ett förslag att stärka det fackmannamässiga inslaget i fullmäktige, varigenom ansvarets tyngd vid övergång till rörlig ränta i viss mån skulle kunna avlastas de politiska ledamöterna. Förslaget fälldes givetvis, förmodligen delvis till följd av bristande insikt om hur svårt det är att få räntevapnet allmänt accepterat igen efter det olyckliga missgreppet 1948. Måhända var det också ur andra synpunkter svårt att genomföra och att få det

att ge praktiska resultat. Grundlagen måste ju ändras m. m. Det var dock i alla händelser ett försök att lösa upp den alltför hårt ådragna knuten.

En rörlig ränta kan naturligtvis inte fungera, om inte åtminstone de demokratiska partierna äro beredda att acceptera riksbankens ledning i denna speciella fråga. Man kan bara tänka sig följden, om rörligheten återställles, utan att principen om avpolitisering respekteras. Konsekvensen torde då bli, att räntan blott blir rörlig i en riktning dvs. nedåt. Blir det en period av penningriklighet är det ju bara i sin ordning, om denna sänkes. Andra sig tiderna, så att det blir penningknapphet, bör den åter höjas. Om emellertid ett oppositionsparti kan inhösta något eller några hundratusen röster i en valrörelse genom att driva en hänsynslös agitation mot en sådan höjning, är det mer än mänskligt, om inget regeringsparti vill ta ansvaret för denna. Blotta tanken att sänka räntan, när man inte kan höja den igen utan stadigt måste närma sig botten, kan inte vara särskilt uppmuntrande för någon. Sannolikheten talar då mycket mer för att den stelt kommer att bli, där den är. Hr Wigforss kanske anade det dilemma, vartill hans egen politik lett.

Förr i världen ansågs förvisso icke att riksfullmäktiges ordförande måste tillhöra regeringspartiet. Då gällde det fastmera för Kungl. Maj:t att utse den kunnigaste och lämpligaste personen för uppgiften. Riksbankens ledning måste då visa sig mäktig en långt större vilja och förmåga att taga på sig ansvaret för att återställa en begränsad rörlighet åt räntan och med auktoritet hävda sin mening. Den stora svårigheten består i att få tag i den person, som skulle kunna tänkas i stånd att taga ledningen och genomföra den första fasen i Riksbankens återupprättelse.

Den beslutade »En enig svensk riksdag beslutade på fredagen att den skolreformen. nya svenska skolan skall vara en enhetsskola, grundad på nioårig skolplikt. De barriärer inom undervisningen, som de nuvarande skolformerna representerar, skall rivas ned. Den framtida svenska skolan skall bli en skola gemensam för all ungdom. Likställighet skall skapas mellan teoretisk och praktisk utbildning, stad och landsbygd skall göras jämställda på skolans område.» Med dessa ord presenterar Morgon-Tidningen på lördagen den 27 maj riksdagens beslut i skolfrågan. Och till yttermera visso citeras också de stolta ord, med vilka statsminister Erlander avslutade andra kammarens skoldebatt: »Det är en historisk dag, när ett avgörande kan ske i samstämmighetens tecken i en fråga av så avgörande betydelse som vår skolfråga... Samlingen och enigheten i dag kring ecklesiastikminister Weijnes och skolutskottets förslag om den nioåriga enhetsskolan är en garanti för att alla partier står bakom den borgen, som i dag utfärdas till Sveriges ungdom.»

Så vill man alltså på ledande socialdemokratiskt håll ha den beslutade skolreformen betraktad. Verkligheten ser ju litet annorlunda ut. Utskottets förslag om en enhetsskola kunde samla en enig riksdag tack vare att ingen definition gavs på enhetsskolan. Om alla partier

stå bakom den till Sveriges ungdom utfärdade borgen, så råda vitt skilda meningar om vilken borgen man egentligen iklätt sig. Och märkeligt nog gör detta föga, eftersom det icke är till den nu levande ungdomen som löftet ges. Den hinner fylla sin skolplikt långt innan den nya enhetsskolan kan förverkligas, den får i stället den vanskliga uppgiften att utforma den skola som 1950 års riksdag så teatraliskt beslutat.

Rent löjeväckande måste det verka på de initierade, när riksdagen under högtidliga former beslutar, att likställighet skall skapas mellan teoretisk och praktisk utbildning ävensom att landsbygd och stad skola göras jämställda på skolans område. Dessa önskemål ha i mer eller mindre patetiska ordalag uttalats i samtliga utredningar, betänkanden och riksdagsskrivelser i ämnet under de senaste trettio åren, och 1950 års riksdagsbeslut skulle ha varit epokgörande, om däri hade anvisats några praktiskt gångbara vägar mot det uppställda målet. Men vad riksdagen beslutat är endast att ge den nu följande utredningen i uppdrag att söka utfinna sådana vägar.

Den verkliga kraftmätningen har ju gällt frågan om försöksverksamheten. Medan skolpropositionen i anslutning till skolkommissionens tankegång begärde principbeslut först och försök sedan, så har oppositionens strävan gått ut på att man först skulle pröva de föreslagna nyheterna och sedan fatta beslut om dem. Skolutskottets förslag, som blev riksdagens beslut, är skenbart en kompromiss: den nioåriga enhetsskolan skall genomföras »i den mån den tillämnade försöksverksamheten ådagalägger lämpligheten». I verkligheten innebär givetvis denna begränsning att enhetsskolan endast villkorligt beslutats. Försök med olika utformning av enhetsskoletanken skola gå före, och sedan skall beslut fattas om tankens genomförande. I själva verket äro alla stora frågor skjutna på framtiden; först »vid tidpunkt som senare bestämmes» skola på grundval av erfarenheterna från försök och av ytterligare utredningar slutgiltiga avgöranden träffas. Och *en* sak kan man vara viss om: den enhetsskola som då beslutas, kommer att vara mycket olik den enhetsskola som skolkommissionen på sin tid föreslog och ecklesiastikminister Weijne försökte förmå riksdagen att så långt som möjligt förverkliga.

På högerhåll har man all anledning att vara tacksam för att den segslitna skolfrågan fick en så pass hygglig lösning. Visserligen är lösningen endast parlamentarisk, de verkliga stora skolfrågorna vänta ju ännu på utgången av de praktiska proven, men man får ändå icke underskatta verkningarna av det fattade beslutet. Försöket att driva igenom principbeslut om ett skolsystem, som med sina ogenomtänkta enskildheter och sin utopiska helhetsplan hade kommit att kosta den svenska ungdomen oändliga svårigheter och det svenska samhället ofantliga summor, har dock avvisats.

För den lyckliga utgången har man i första rummet att tacka högern och dess företrädare i skolutskottet. Exemplet är lärorikt, särskilt för dem som göra gällande att ett numerärt litet parti saknar utsikter att påverka riksdagens beslut. Till och med i riksdagen hänger icke allt på kvantiteten.

Dagens frågor

Kekkonens Moskvaresa. Tisdagen den sjätte juni var statsminister Kekkonen inviterad till lunch till Sovjetunionens sändebud i Helsingfors. Under lunchen inbjöds han till Moskva för att underteckna det handelsfördrag med Sovjet, som man underhandlat om sedan drygt ett halvår tillbaka. Onsdag kväll tog han tåget till Moskva, blev ståtligt hyllad vid framkomsten, insjuknade lätt i influensa, men kunde efter en vecka sätta sin signatur under det största handelsavtalet i Finlands historia.

Statsminister Kekkonens avresa gav omedelbart anledning till mångahanda spekulationer. Förhandlingarna om Finlands östhandel hade så ofta sammankopplats med både utrikes- och inrikespolitik, att man tog för givet att syftet med inbjudningen till den ryska huvudstaden inte kunde vara enbart handelspolitiskt. Man kände därför en lättförklarlig oro över att just regeringschefen och inte departementschefen kallats att signera överenskommelsen. Och man drog en suck av lättnad när hr Kekkonen återvände efter välförrättat värv och försäkrade att man inte i Moskva diskuterat några andra frågor än rent handelspolitiska.

Man har ingen anledning att betvivla Kekkonens ord, men redan det blotta faktum att den borgerliga centerregeringen lyckats där Fagerholms socialdemokratiska kabinett under månader arbetat förgäves, måste ges en viss politisk signifikans, som ytterligare understryks av att kabinettschefen kallades att besegla överenskommelsen. Det är länge sedan en ickefolkdemokratisk regeringschef gästade den ryska huvudstaden. Allt detta måste uppenbarligen fattas som ett demonstrativt misstroendevotum till Kekkonens socialdemokratiska föregångare, som visar att K. A. Fagerholm är persona non grata i Moskva. Av ur rysk synpunkt sett naturliga skäl. I maktkampen inom Finlands arbetarrörelse och LO blir det ryska missnöjet med socialdemokraterna ett vapen i hand på folkdemokraterna, som säkert kommer att ha sin betydelse i höstens val.

Det skedda understryker ytterligare det bisarra draget i finländsk politik. Inrikespolitiskt dominerar socialdemokraterna genom sitt grepp över LO och kontroll av freden på arbetsmarknaden. Men utrikespolitiskt har de synbarligen i dagens läge små möjligheter att lösa det centrala östproblemet, ja man kan kanske t. o. m. säga att ju mindre inflytande socialdemokratin i Finland har över utrikespolitiken, desto större möjligheter har man att behaga grannen i öster. Utan att underskatta hr Kekkonens personliga förtjänster och insatser när det gäller att skapa ett förtroendefullt förhållande till Sovjetunionen, är det väl dock korrektare att säga att hans »seger i Moskva» mera berodde på den inrikespolitiska situationen än på att hans regering som sådan bättre än någon annan lyckats övertyga Sovjetunionen om Finlands ärliga samarbetsvilja. Ingen torde ha anledning att betvivla Fagerholms intentioner i detta avseende: det var inte bristande vilja som gjorde att han inte lyckades föra handelsförhandlingarna till ett lyckligt slut. Konsekvensen av dagens situation är, att endast en samlingsregering med representanter för vänsterpartierna och med borger-

ligt inslag för att trygga majoritet i riksdagen, har utsikter att på ett tillfredsställande sätt lösa kärnproblemen i finländsk politik.

Man har som sagt betecknat Moskva-resan som en seger för Kekkonen, även om den snarare var en demonstration mot socialdemokratin. Om man tänker på själva handelsfördraget, måste det utan tvekan betecknas som en mycket stor vinning för Finland. Det säkerställer öst-handeln för fem år framåt, tryggar full sysselsättning inom metallindustrin, som redan såg sin existens hotad när skadeståndslieferanserna fullgjorts 1952, och bidrar sålunda på ett väsentligt sätt till att arbetslöshet icke uppstår. Importen av viktiga förnödenheter från Ryssland, som annars måste ha tagits från dollarområdet, ger Finland större frihet när det gäller att använda sina sparsamma dollartillgodohavanden. Exporten till Ryssland inom ramen för avtalet omfattar egentligen inga träförädlingsprodukter förutom monteringsfärdiga trähus, vilket gör att träindustrin som tidigare kan koncentrera sig på sina tidigare marknader. Ramavtalet ospänner som bekant fem år, men prisfrågor och kontingenter skola fastställas för ett år åt gången. Världsmarknadspriserna skola tas som utgångspunkt för exportpriserna, en omständighet, som kan vara ägnad att inge betänkligheter också om denna klausul är helt naturlig. I de i varje fall årligen återkommande prisdiskussionerna kan ligga mångt frö till åsiktsdivergenser.

En förutsättning för att villkoren i denna klausul skola kunna uppfyllas på ett för Finland lyckligt sätt — utan statliga subventioner och exportpremier — är att produktionskostnaderna inte stiga, att lönerörelserna avstanna och arbetsmarknaden fredas. Fråga är om den kekkonska regeringen i dess nuvarande sammansättning går i land med detta. Därtill kommer att den nya metallindustrin, skadeståndsindustrin, som i stor utsträckning får arbeta med utländskt råmaterial och halvfabrikat har svårt att i fråga om priser konkurrera med världsmarknadens stora producenter. Men för ögonblicket är det säkert viktigare för Finland att veta, att nya uppgifter vänta också denna del av näringslivet sedan skadeståndsindustrin fyllt sin första egentliga uppgift.

Västliga planer och bekymmer. I en översikt över utrikespolitiken under 1949 i första häftet av innevarande årgång betonades, att året 1949 vad den europeiska utvecklingen beträffar hade inneburit en påtaglig konsolidering på den västerländska sidan, markerad framför allt av Atlantpaktens tillkomst och den ryska Berlinblockadens definitiva misslyckande. Det underströks emellertid samtidigt, att vissa omständigheter otvivelaktigt hade försvårat planerings- och rekonstruktionsarbetet i Västeuropa. Främst nämndes i detta sammanhang (s. 13 f.) engelsk-franska motsättningar, särskilt friktioner i de högsta militära kretsarna, samt den nuvarande engelska regeringens kyliga hållning till den europeiska rörelsen. Åtskilliga händelser under de senaste månaderna ha ytterligare fäst uppmärksamheten på dessa faktorer.

Debatten i seriös engelsk och fransk press under innevarande år har visat, att den långsamma takten i Västeuropas återuppbyggnad

vållat djupa bekymmer. Brysselpakten och Atlantpakten ha i mycket haft prägeln av pappersfasader framför ett militärt vakuum. Speciellt har Frankrikes svaghet väckt djup oro på bägge sidorna av Kanalen. Tydligt var också, att långsamheten i arbetet på Europas ekonomiska enande utgjort ett besvärligt hinder för den amerikanska regeringen, när det gällt att förmå opinionen i U.S.A. att bringa de omfattande offer, som krävas för Europas räddning. Detta förhållande har vållat åtskillig misstämning mot Englands nuvarande makthavare, vilkas ljumhet i fråga om den europeiska rörelsen varit blott alltför påtaglig. Då därtill kommit det obehagliga realiserandet av att den ryska atomtekniken befann sig åtskilligt närmare den västerländska, än man hade räknat med, samt upptäckten av Fuchs' atomspionage — återigen en händelse ägnad att ställa England i en obehaglig dager inför amerikansk opinion — blev stämningen på sina håll ganska olustig. En viss tvekan gjorde sig gällande, om tiden verkligen arbetade till Västerens förmån.

Den senaste tiden har fått sin prägel av kraftiga försök att råda bot på dessa missförhållanden. Tendensen att visa större hänsyn till Västtysklands önskningsar för att på detta sätt vinna ett betydande krafttillskott för det egna maktblocket har varit påtagligare än någonsin. Den franska statsledningen, som hela tiden efter 1940 års katastrof spelat en mycket undanskymd roll i storpolitiken — endast på general de Gaulles tid interfolierad av energiska prestigepolitiska ryck utan alltför mycket reellt maktunderlag — har å sistone åter framträtt som en självständigt handlande maktfaktor med förmåga av egna initiativ. Avlägsnandet av kommunisten Joliot-Curie från ledningen av atomarbetet var en aktningvärd kraftyttring inåt. Särskilt märklig är den stort upplagda om också ännu så länge rätt konturlösa Schumannplanen för att koordinera den europeiska kol- och stålindustrin och därmed bl. a. ur fransk synpunkt oskadliggöra Ruhrområdets väldiga krigspotential utan att längre behöva sätta all sin lit till en på lång sikt otänkbar produktionsbegränsning och detaljkontroll av den tyska stålindustrin.

Framför allt synes den nyligen avslutade Londonkonferensen mellan utrikesministrarna innebära ett rätt kraftigt försök att driva på takten i det militära uppbyggnads- och planeringsarbetet. En ny koordinerande myndighet med vidsträckta fullmakter har skapats, ehuru personfrågorna ännu ej förefalla fullt lösta. Viktigare är dock det märkliga principbeslut, som kungjorts. Det är ej längre fråga om att bygga upp en rad inom sig slutna och i mån av ekonomisk och industriell förmåga fullständiga nationella försvar inom de olika Atlantstaterna. Utan vad som nu proklamerats, är skapandet av *ett enhetligt uppbyggt försvar för blocket i dess helhet*, där varje medlem bidrager med sin anpart efter gemensam bedömning av det helas behov. Konsekvenserna äro mycket vittgående. Det har t. o. m. antytts såsom tänkbart, att England skulle upphöra att hålla såväl slagskepp som större hangarfartyg och inrikta sin sjömakt uteslutande på ubåtsbekämpning — i nuvarande världsläge redan det en särdeles maktpåliggande uppgift. Det är tydligt, att atlantstaterna, om deras försvarsproblem lösas efter

dessa linjer, bli ännu långt mera beroende av varandra än förut. — Konferensen sammanfaller i tiden med att de amerikanska vapenleveranserna till Europa äntligen börjat komma i gång.

Emellertid ha de hindrande och fördröjande momenten ingalunda helt övervunnits, och som det främsta bland dem framstår alltmera kabinettet Attlee, eller kanske egentligen det engelska regeringspartiet självt. Framför allt har detta visat sig i behandlingen av Schumannplanen. Det är tydligt, att det av såväl imperie- som inrikespolitiska skäl skulle ha varit svårt för varje engelsk regering att så att säga in blanco skriva under en förbindelse, som skulle överlåta åtskilligt av bestämmanderätten över Englands huvudindustrier åt en myndighet med sin tyngdpunkt på den europeiska kontinenten. Men det är lika uppenbart, att underhandlingarna från engelsk sida skötts på ett sätt, som vållat åtskillig förstämning ej endast i Paris utan även i Amerika, där planen från början hälsats som ett verkligt betydelsefullt steg mot det europeiska enhetsverk, som ligger amerikansk opinion så varmt om hjärtat. Och meddelandena om det brittiska regeringspartiets nya utrikespolitiska programförklaring i mitten av juni tyda på en ganska höggradig klumpighet i formuleringarna, där särskilt de rent partipolitiska beräkningarna och ej minst rancunerna fått titta fram på ett oväntat ohöjlt sätt. Visserligen har premierministern själv sökt att med mjukare formuleringar mildra skadeverkningarna av denna oskickliga proklamation, men det kan ej bortses ifrån att partiexekutivens chef i detta fall har varit en av partiets ledande män, till på köpet ledamot av kabinettet — den herostratiskt ryktbare f. d. finansministern Dalton, som på sina håll har tippats som efterträdare till den sjuke Bevin i en nära framtid. — Englands avvisande hållning är av stor betydelse för Schumann-planens fortsatta öden, eftersom den engelska medverkan skulle ha utgjort den enda säkra garantin för att ej Frankrike med tiden alldeles skulle skjutas ned på andra plats av den tyske partnern, med hans väldiga koltillgångar och överlägsna tekniska kunnande.

Om alltså även den senaste utvecklingen visat några ur västblockets synpunkt mindre gynnsamma moment, är det dock ganska klart, att betydelsefulla steg numera hålla på att tagas till skapande av en verkligt slagkraftig västeuropeisk försvarsmakt. Detta förhållande understrykes ytterligare av de amerikanska meddelandena om nya viktiga framsteg inom den militära atomvetenskapen. Vad som där emot undandrager sig all bedömning är, hur lång tid som kan tänkas stå till buds för att förverkliga dessa stort anlagda planer. Svaret därpå torde helt vara beroende av hur långt motparten kommit i sina egna förberedelser och hur han bedömer sina chanser med ledning av de informationer, som kunna stå honom till buds från hans egna kunskapare och hans oräkneliga femtekolonnare.